

Nuoret ja vapaa-aika¹

Leena Kurki

Maailma on muuttunut ja muuttuu koko ajan. Muutosta pidetään suorastaan itseisarvona. Globalisaatio, uusliberalismi, informaatioteknologia, verkostoyhteiskunta ja muut uudet ilmiöt suuntaavat keskustelua ja vaativat myös kasvatuksellisia ratkaisuja.

Vuoden 2006 nuorisolaissa yhteiskunnan nuorisoa koskevat muutokset ja odotukset on osattu ennakoida. Laissa otetaan kantaa kasvatukseen ja nuorisotyön arvopohjaan. Asetetaan selkeitä vaateita ja avataan uusia näköaloja. Lain tarkoituksena on tukea nuorten kasvua ja itsenäistymistä, edistää heidän aktiivista kansalaisuuttaan, sosiaalista vahvistumistaan ja parantaa nuorten kasvu- ja elinoloja. Muodollisten koulutusinstituutioiden rinnalle nousee nuorten arkipäivässä tapahtuva kokonaisvaltainen, ja siihen liittyneenä non-formaali, kasvatus entistä tärkeämpään asemaan. Vapaan ajan merkitys korostuu. Laki haastaa tukemaan nuorten toimintaa heidän omissa yhteisöissään ja edistämään sukupolvien välistä vuorovaikutusta. Liitän viimeksi mainittuun näkemykseni siitä, että ihmisen elämä on jatkumo syntymästä kuolemaan. Siinä on erilaisia vaiheita, mutta ihminen on ikäkaudesta riippumatta pohjimmiltaan sama, elämänsä elämänsä ajan etsivä ainutlaatuinen ja arvokas yksilö, persoona, joka elää yhteisöissään yhdessä toisten yhtä arvokkaiden persoonien kanssa. Siksi ei ole syytä pirstoa liian voimakkaasti ihmisen elämää lapsuu-

---

¹ Artikkelin perustuu Sosiaalipedagogiikan päivillä Kuopiossa 18.11.2010 pidettyyn luentoon.

teen, nuoruuteen, aikuisuuteen ja vanhuuteen, vaikka toki jokaisella vaiheella on omat erityispiirteensä. (Kurki 2007, 201–202.) Rakennan tämän artikkelin niin, että lähdän vapaa-ajan yleisestä, kaikkia ikäkausia koskettavasta, teoreettis-käsitteellisestä sisällöstä.

Vapaa-ajan synty

Vapaa-aikaa on ollut kaikissa yhteiskunnallisen kehityksen vaiheissa, mutta käsitykset siitä ovat vaihdelleet ja juurtuneet kulloinkin vallinneeseen näkemykseen ihmisestä ja yhteiskunnasta. Esimerkiksi klassinen ja moderni ihmiskäsitys eroavat suuresti toisistaan. Aristoteleen ajattelussa painottui yhteisöllisyys: ihminen on yhteisöllinen, orgaanisesti yhteiskuntaan kuuluva olento. Individualismi syntyi myöhäiskeskiajalla, ja siinä korostettiin ihmisen tahdon vapauden merkitystä. Individualismi ennakoi modernia yksilö- ja valtioteoriaa, johon renessanssi, romantiikka, eksistentialismi ja liberalismi toivat omat painotuksensa. Klassinen aristotelismi ja moderni individualismi elävät edelleen vahvoina muun muassa yhteisöllisyyttä painottavassa kommunitarismissa ja yksilöllisyyttä ja vapautta painottavassa liberalismissa. (Hautamäki 1996, 13–17.) Kaikella tällä on ollut vaikutuksensa myös käsityksiin vapaasta ajasta.

Klassinen näkemys vapaasta ajasta syntyi Kreikassa ja Roomassa. Tosin vapaa-aikaa oli ollut jo aikaisemmin, paleoliittisella ajalla ja myöhemmin muinaisessa Egyptissä, Mesopotamiassa ja Persiassa. Varsinainen työn ja vapaa-ajan eriytyminen alkoi kuitenkin klassisessa Kreikassa. Siellä kyseinen aika kosketti vain ”vapaita miehiä”, ja se oli synonyymi onnellisuudelle. Vapaalla ajalla oli arvoa itsessään, ja sen korkeimpana päämääränä oli hengen kehitys: juuri siksi Platon perusti Ateenaan Akatemiansa. Vähitellen vapaa-aika laajeni koskettamaan muitakin kuin vapaita miehiä. Urheilu kehittyi ja Olympiakisat syntyivät. Myös erilaiset teatteriesitykset oli suunnattu laajalle yleisölle.

Kreikan ”vapaa aika” oli myös poliittisessa mielessä merkittävää aikaa. Ihmiset (ainakin vapaat miehet) saattoivat luoda ”omaa kohtalo-

aan” ja osallistua aktiivisesti yleiseen keskusteluun, kokoontumisiin, joissa pohdittiin yhteisön ongelmia: Kansalaisilla oli oikeus vapaa-seen ilmaisuun. Se heijasti oikeutta demokraattiseen osallistumiseen, ja klassisesta Ateenasta voidaan löytää myös *sosiokulttuurisen innostamisen* idut. Sofistit olivat silloisen vapaan ajan eräänlaisia kulttuurisia innostajia. He olivat ammattilaisia, jotka opettivat kiinnostuneita kansalaisia hyveissä ja puhetaidossa. Sokrates puolestaan loi sofisteille vastakkaisen osallistavan dialektisen metodinsa, josta nykyajan innostamisen juuria voidaan erityisesti etsiä. (Llull Peñalba 2001.)

Erilaisten yhteiskunnallisten vaiheiden ja niihin liittyvien vapaa-ajan käsitysten kautta päädyttiin liberaaliin näkemykseen vapaasta ajasta. Nykyisin ajatellaan, että vaikka työ olisi ihmiselle kuinka tyydyttävää tahansa, tarvitaan siitä erillistä vapaata aikaa. Vähitellen on päädytty liberalismiin henkeen hyvin sopivaan kulutuksen vapaa-aikaan, joka sekä synnyttää yhä laajenevan vapaa-ajan teollisuuden että on vuorovaikutuksessa sen kanssa. Vapaus, luovuus ja spontaanisuus katosivat, ja vapaa-aikaa alettiin organisoida ja kaupata. Syntyi yhä uusia persoonallisen ja sosiaalisen päätöksenteon ongelmia.

Nykyisin erityisesti pohjoisamerikkalaiset tekevät paljon psykologista ja muuta tutkimusta vapaa-ajan ”hyödyistä” ihmiselle. Tutkimuksissa on havaittu, että työn ja perheen merkitykset alkavat jäädä vapaa-ajan varjoon. Vapaa-aika luo uutta identiteettiä, ja sen yhteys elämän laatuun korostuu. Vapaa-ajalla onkin paljon sekä yksilöllisiä että sosiaalisia ”hyötyjä”. Yksilöllisellä tasolla se parantaa fyysistä ja psyykkistä terveyttä, vähentää stressiä ja tarjoaa uudistavaa lepoa. Se antaa mahdollisuuksia persoonalliseen kehittymiseen ja itsetoteutukseen sekä moniin uudenlaisiin kokemuksiin. Sosiaalisella tasolla vapaa-aika puolestaan edistää sosiaalista integraatiota, ryhmän kiinteyttä ja on eräänlainen ongelmien ja poikkeamien havaintoväline. Se edistää kulttuurista luovuutta ja sosiaalista uudistumista. Toisin sanoen vapaa-aika on hyvä väline edistää sekä yksilöllistä että yhteisöllistä, sosiaalista kehitystä. (Cuenca Cabeza 2004.)

Vapaa-aika ja vapaa aika

Vapaa-ajan historiallisissa vaiheissa kyseinen aika liittyi ensisijaisesti työstä vapaaseen aikaan. Miten asia ymmärretään nykyisin: mitä vapaa-aika oikeastaan on? Jokapäiväisessä puheessa puhumme vapaa-ajastamme ja suunnittelemme sitä jatkuvasti. ”Mitä tehtäis illalla” on varmasti nuorten peruspohdintaa.

Vapaa aika on ajan kolmas tila. Muut tilat ovat ensinnäkin työ ja toiseksi fysiologisiin tarpeisiin ja sosiaalisiin velvollisuuksiin liittyvä aika. Vapaa-aika on siis paitsi vapautta työstä myös vapautta fysiologisten tarpeiden tyydyttämisestä, pakollisista kodin askareista ja sosiaalisista velvollisuuksista, vapautta tehdä mitä miellyttää. Se ”tuntuu” vapaalta, ja parhaimmillaan toiminta on silloin vapaaehtoista ja motivoivaa, innostavaa.

Mutta mitä vapaa-aika syvemmin tarkastellen on? Teen eron käsitteiden ”vapaa-aika” ja ”vapaa aika” välillä. Vapaa-aika on käsitteenä sinänsä neutraali, se viittaa vain aikaan eikä sillä välttämättä ole kokemuksellista sisältöä. Se voi olla myös varsin tyhjää aikaa. Vapaalla ajalla taas on vapaasti valittu sisältönsä. Kun puhun vapaasta ajasta, haluan korostaa ajan erityislaatuista myönteistä kokemuksellista sisältöä. Humaani kokemus ajan vapaudesta löytyy meistä kaikista. Kyse on silloin mielentilasta: vapaa aika tarjoaa tavan elää, olla, havaita ja kokea.

Tieteellisessä keskustelussa käsitteet vapaa-aika ja vapaa aika tulee täsmentää. Victor Ventosa (2006, 19–21) asettaa pohdittaviksemme vapaa-ajan jäsentämiseksi vastauksia vaativia kysymyksiä seuraavasti:

1. Mitä vapaa-aika ja vapaa aika ovat nykyisessä yhteiskunnassamme?
2. Mitkä ovat ne komponentit, piirteet ja vapaan ajan tyypit, jotka ovat kaikkein tärkeimpiä integroituneen käsitelmäritellyn aikaansaamiseksi?
3. Mikä suhde on erilaisten kulttuurikäsitteiden ja vapaa-ajan ymmärtämisen välillä?
4. Mitkä ovat ne ympäristöt, joissa on mahdollista toimia vapaan ajan pedagogiikan perustalta?

Vapaa-ajan ja vapaan ajan käsitteiden analyysi ei kuitenkaan ole helppoa. Ne voidaan ymmärtää *synonyymeina*, samaa tarkoittavina, ja niin yleensä ymmärrämme asian arkipuheessamme. Käsitteet voivat olla myös vastakkaisia, *antonimos*. Sellaisina ne esiintyvät monien kirjoittajien erilaisissa määrittelyissä riippuen siitä, mikä positiivinen tai negatiivinen arvo käsitteille annetaan. Kolmanneksi ne voivat olla ”vain erilaisia”, kuten tässä artikkelissa asia ymmärretään. Erilaisuusnäkemyksessä ne erotetaan toisistaan, mutta samalla tunnustetaan niiden välinen kiinteä suhde. Vapaa-aika on silloin tietynlainen muodollinen kehys, jonka sisällä vapaata aikaa, sen sisältöä, voidaan kehittää. Juuri sisältö antaa merkityksen kehykselle eli vapaa-ajalle, joka on välttämätön vaan ei riittävä ehto vapaalle ajalle. Toisin sanoen vapaa aika on aikaa, jolloin vapaa-ajalle on annettu ”hyödyllinen sisältö”. Kysymykseksi jää, miten ja mitä tarkoitusta varten sitä on hyödynnetty. (Ks. myös Kurki 2008.)

Kulttuuri ja vapaa-aika

Kulloinenkin käsitys vapaasta ajasta juurtuu käsitykseen kulttuurista. Tämän päivän kulttuuri näyttäytyy varsin monella tavalla, ja vapaan ajan ja kulttuurin yhteys on osin ongelmallinen. Kuten jo mainitsin, on syntynyt ”kulutuksen vapaa-aika”. Se liittyy käsitykseen kulttuurista: Nykyisin ”kulttuuria” ovat myös televisio-ohjelmat väkivaltaviihteeseen, videopelit, huvipuistot, turistimatkat, joilla ei opita mitään, museot, joihin pistäydytään, ja teatterit ja oopperat, joissa käydään, kun sattuu olemaan festivaali tai on mukava näyttäytyä. Ihmisten vapaa-aika on synnyttänyt uudet markkinat, joita pyörittää raha. Vapaa-aika ei usein edes ole todellista vapaata aikaa, vaan olemme vain viihteen passiivisia kuluttajia, emme elämämme ja kulttuurimme ”tuottajia ja luoja”. (Ks. myös Barco & Fuentes 1993; Puig 1997, 305–321.)

Kulttuuria on eri aikoina määritelty, ja määritellään edelleen, monin tavoin. Määritelmät voitaneen jakaa karkeasti kolmeen ryhmään (Ander-Egg 1979; 1992; 1997; Unigarro 1986; Ventosa 1993). En-

simmäisen näkemyksen mukaan kulttuuri on opiskeltua ja nojautuu tietoihin ja taiteelliseen luovuuteen. Tietyn kasvatuksen, opetuksen ja ohjauksen tuloksena ihminen voi saavuttaa tarvittavat tiedot ja siten päästä osalliseksi tähän salattuun maailmaan. Hänestä tulee sivistynyt kulttuuri-ihminen. Tähän liittyy varsin aristokraattinen käsitys vapaasta ajasta. Se on hengen viljelemistä korkeakulttuurin hengessä.

Toiseksi, ja nykyisin varsin yleisesti, kulttuuri ymmärretään erityisesti sosialisatioprosessin kautta saavutettuna elämisen, tekemisen ja ajattelun tyylinä ja tapana. Kulttuuri on sosiaalista perintöä, johon sopeudutaan osin tiedostamattomasti. Jokaisella kansalla ja yhteisöllä on oma kulttuurinsa, joka ilmenee muun muassa kielenä, pukeutumisena, tapoina, elämäntyylinä, musiikkina, tanssina ja taiteen tuotteina. Siihen liittyy käsite *kulttuurinen demokratisaatio*: kulttuuri tuodaan kansan luokse (kulttuurityöntekijät). Myös vapaa-aika kulutuksena – vapaan ajan teollistaminen ja kaupalliset sisällöt – liittyy vahvasti nykyiseen käsitykseen kulttuurista elämäntapana. Usein on myös niin, että meillä ei ole oikein ”mitään tekemistä”, ”tapamme aikaa”. Aika on silloin eräällä tavalla steriiliä. Se on turhauttavaa, pitkästyttävää ja passiivista.

Kolmannen käsityksen mukaan kulttuuri ilmenee sekä persoonallisena että yhteisöllisenä ”kohtalon” luomisena. Kulttuuri on ihmisen persoonallisen elämän kokonaisuus, ei mikään erillinen tietämisen sektori. Se on ihmisen laadullista muuttumista.

Myös tämä kolmas näkemys kulttuurista ilmentää tietyn yhteisön sisällä elävien ihmisten elämäntapaa, mutta kulttuuri on silloin ihmisen kaiken tekemisen, inhimillisen aktiviteetin, kriittistä ja luovaa yhteisyyttä. Se on inhimillisen käyttäytymisen rakenne. Kulttuuri ei ole teknologiaa, vaan rakentuu oleellisesti symboleista, arvoista ja koko siitä herkkyydestä, joka määrittää ihmisenä olemisen tapaa. Kulttuuri on praksista, se on aitoa ajattelua, reflektiota, ja siihen perustuvaa toimintaa, joka ei ole mitattavissa määrällisesti. Kulttuuri ei silloin ole mitään specialistien, taiteilijoiden ja muiden intellektuellien omaisuutta, vaan se on jokaiselle ihmiselle kuuluvaa tietoista valintaa hänen luodessaan arkipäiväänsä. (Ks. myös Kurki 2000; Bernal Guerrero 1994, 41–43; Ventosa 2006, 23.) Käsite *kulttuurinen demo-*

kratia liittyy tähän kolmanteen kulttuurikäsitteeseen: Ihmisen vapaa aika ymmärretään osallistumisena ja sen tukeminen on erityisesti sosiaalipedagogisen sosiokulttuurisen innostamisen aluetta. Todellinen VAPAA aika on silloin levon, leikin ja luomisen aikaa. Se rikastuttaa persoonaamme ja sillä on elämäämme muovaava merkitys. Se motivoi meitä osallistumaan ja toimimaan.

Uuden vapaa-aikakeskustelun pioneeri: Joffre Dumazedier (1915–2002)

Ranskalainen sosiologi Joffre Dumazedier on vapaa-ajan tutkimisen ja teorian kehittämisen keskeinen hahmo. Hän on uuden vapaa-aikakeskustelun pioneeri, kansansivistystyön (*éducation populaire*) militantti taistelija ja humanisti, joka nousi taistelemaan yhteiskunnan sosiokulttuurista epäoikeudenmukaisuutta ja epätasa-arvoa vastaan. Dumazedierin vaikutuksesta ja vuoden 1968 tapahtumien innoittamana perustettiin Sorbonnen yliopistoon Pariisissa aikuiskasvatuksen sosiopedagogiikan (*sociopédagogie*) oppituoli, jonka ensimmäinen haltija Dumazedier oli.

Dumazedier näkee jo klassikoksi muodostuneessa teoksessaan *Vers une civilisation du loisir* (1962; ks. myös 1974), että massojen vapaa-aika on joko suorassa tai ainakin piiloisessa suhteessa kaikkiin arkielämän elementteihin, sekä työhön ja perheeseen että sosiaaliseen, kulttuuriseen ja poliittiseen elämään. Hän määrittää vapaa-ajan kolme tärkeintä funktiota. Ensimmäinen on levon ja virkistyksen (*délassement*) tehtävä. Se on esimerkiksi urheilun suomaa virkistystä raikkaassa ilmassa. Toinen tehtävä on hovin ja viihtymisen (*divertissement*) tehtävä. Se tarkoittaa sosiaalista vapaa-aikaa monipuolisine viihtymiseen. Kolmas on vapaan persoonallisen kehittymisen (*libre développement*) funktio. Nämä tehtävät muodostavat Dumazedierin kuulut kolme D:ta.

Dumazedier tavoitteli uutta humanismia, kulttuurista demokratiaa, joka vaatii perustukseen uutta globaalia näkemystä kasvatuksesta, informaatiosta ja politiikasta. Vapaa-aika ei enää ole vain jokin

sivilisaatiomme toisarvoinen tuote, vaan se on sen keskiössä. Dumazedier toteaa, että yksilöllisellä tasolla vapaan ajan lisääntyminen on muodostunut suurimmalle osalle ihmisistä aivan perustavanlaatuiseksi elämän perspektiiviksi. Työ ei enää ole ensisijainen tavoite, se on lähinnä väline monimuotoiseen vapaa-aikaan. Ongelma on, että yhteiskunnissa ei ole riittävästi valmistauduttu tähän muutokseen – luultavasti ei vielääkään, vaikka Dumazedierin kirjan ilmestymisestä on jo viitisenkymmentä vuotta.

Dumazedier on tehnyt myös laajaa vertailevaa tutkimustyötä (1963) työläisten vapaa-ajasta ja sen vietosta Suomessa, Saksassa, Tanskassa, Puolassa ja Jugoslaviassa. Tutkimuksissaan hän huomasi muun muassa sen, että kulttuurista riippumatta vapaa-ajan käytännöt ovat enemmän samanlaisia kuin erilaisia eri puolilla Eurooppaa. Tulokset olivat sellaisia, että niitä ei ollut mahdollista selittää yksittäisten teorioiden avulla, vaan Dumazedierin mielestä on välttämätöntä kehittää sellaisia uusia teorioita, jotka ottavat huomioon vapaan ajan ilmiön teollistuneissa maissa kokonaisuutena ja kaikessa laajuudessaan.

Vapaa-ajan ongelma oli Dumazedierille kansansivistystyön (*éducation populaire*) tärkeimpiä ongelmia. Vapaan ajan tulee suoda ihmiselle kasvatuksellista tukea ja tukea siihen, että ihminen voi ”mukautua” teknisen sivilisaation mukanaan tuomiin mahdollisuuksiin kadottamatta omaa erityislaatuaan. Siihen tarvitaan ihmisen autonomiasta ponnistavaa uutta humanismia ja itsekasvatuksen (*autoformation*) asennetta. On tärkeää, että samalla, kun ihminen oppii tietämään (*savoirs savants*), hän oppii myös tekemään (*savoir-faire*) ja elämään (*savoir- être*). (Ks. myös Puertas 2007, 29–30; Gondonneau 2002; Sue 2003; Provonost 2003; Lull Peñalba 2001, 25–27.)

Dumazedierin tunnetuin seuraaja Ranskassa lienee Sorbonnen yliopiston professori, sosiologi Roger Sue (ks. Cuenca Cabeza 2000, 59–60). Hän käyttää vapaa-ajan käsitteen monimuotoisuuden ja ongelmallisuuden takia usein myös muita käsitteitä ja on laajentanut pohdintojaan vapaa-ajasta monille poliittisille, vapaaehtoistyön, yhdistyselämän ja muille kansalaisuuden kentille. Sue on kehittänyt vapaan ajan tehtäviä jonkin verran Dumazedierista poiketen ja näkee vapaassa

ajassa psykologiset, sosiaaliset ja taloudelliset funktionsa. Osallistumisen hän näkee kaikkein tärkeimmäksi asiaksi.

Dumazedierin kolme D:tä kuuluvat Sue'lla vapaan ajan tehtävien psykologiseen ryhmään. Sosiaaliset funktiot jakautuvat nekin kolmeen lajiin: ”seuralliset”, symboliset ja terapeuttiset. Ensimmäiset liittyvät siihen, että nyky-yhteiskunnan työn luonne ja kaupungistuminen ovat johtaneet eristäytymiseen muista ihmisistä. Tarvitaan uusia vapaan ajan mahdollisuuksia ja kokemuksia, jotka saattavat ihmisiä jälleen yhteen. Symboliset tehtävät taas liittyvät sosiaaliseen luokkaan, jossa vapaan ajan toimintojen ja valintojen avulla saavutetaan liikkuvuutta. Lisäksi työn yksitoikkoisuus ja mekaanisuus ovat luoneet tarpeita persoonalliseen omaleimaisuuteen esimerkiksi juuri vapaa-ajan toimintojen kautta. Terapeuttinen funktio ilmaisee sen, että vapaa-aika suo mahdollisuuksia pitää yllä ja edistää psyykkistä ja fyysistä tasapainoa. Vapaa-ajan taloudelliset tehtävät taas liittyvät siihen, että ihmisillä on mahdollisuuksia käyttää yhä enemmän rahaa myös vapaa-aikaansa. Siihen liittyy vaikea kysymys vapaa-ajan kulutusluonteesta. (Sue 2007.)

Nykyinen eurooppalainen visio vapaasta ajasta on syntynyt Dumazedierin tutkimusten myötä, ja vapaa aika nähdään silloin vapauttavana ja luovana ilmiönä. Se vapauttaa meidät väsymyksestä, tylsistymisestä ja arkielämän rutiineista johdattaen sellaiseen joustavaan maailmaan, jossa voimme toteuttaa ”kaikkea sitä, mikä on sisällämme”. Voimme toteuttaa haaveitamme ja itseämme, toimia luovasti ja ikään kuin luoda itseämme uudelleen. Vapaan ajan luova ulottuvuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että voimme lähinnä kehittää vain omia kykyjämme. Sen merkitys on syvempi: se auttaa luomaan uutta sosiaalista järjestystä suhteessa omaan itseen, yhteisöön ja yhteiskuntaan. Ulottuvuus liittyy myös kriittiseen asenteeseen, siihen, että ihminen osaa välttää manipulaation ansat. Kyseinen ulottuvuus on luonnollisesti yhteydessä myös kulutukseen, ja juuri kriittinen asennoituminen takaa sen, että ihminen osaa välttää kulutuksen kutsuhuudot. Pakko on poissa, ja ihminen on kriittisen ja luovan vapaan ajan prosessin ytimessä. Persoonallisen vapaan ajan kokeminen on samalla vapauden harjoittamista. (Ks. myös Cuenca Cabeza 2004, 40–66; Kurki 2008.)

Vapaan ajan ulottuvuudet

Uusi humanistinen näkemys vapaasta ajasta syntyi voimalla jeesuiittojen maineikkaassa, vuonna 1886 perustetussa Deuston yliopistossa (Bilbao) noin vuodesta 1988 eteenpäin professori Manuel Cuenca Cabezan johdolla. Vapaan ajan ymmärrettiin olevan yksi 2000-luvun peruspilareista. Se on myös ihmisen identiteetin tärkeä elementti. Se on elämän perustoja koskettava arvo, joka liikuttaa ihmisiä ja auttaa heitä saavuttamaan tyydyttäviä, rikastuttavia ja suorastaan transsendentaaleja, ”elämää suurempia”, kokemuksia. Ymmärrettiin vapaa-ajan merkitys sellaisena sosiaalisena ilmiönä, jonka tulee olla myös tieteellisen tutkimuksen ja opetuksen kohde. Cuenca Cabeza korostaa vapaan ajan yksilöllistä luonnetta. Esimerkiksi jalkapallo-ottelu määritellään itsessään vapaa-ajaksi, mutta jos ihminen ei pidäkään jalkapallosta – onko silloin kyse todellisesta vapaasta, vapaasti valitusta, ajasta?

Vapaa-aika tarjoaa meille lähes rajattomasti mahdollisuuksia. Sitä voidaan jäsentää, sille voidaan asettaa ikään kuin koordinaatteja. Cuenca Cabeza (2004, 34–37; Puertas 2007, 37–39; ks. myös Ventosa 2006, 21–26) korostaa kolmea vapaan ajan nykyisin tärkeimmiksi ymmärrettyä ulottuvuutta eli vapaata aikaa itsetoteutuksena, oikeutena ja elämänlaatuna.

Vapaa aika *itsetoteutuksena* lähtee ihmisten, persoonien, ymmärtämisestä itsenäisinä ja ainoina mahdollisina vapauden toteuttajina omassa elämässään. Kyseinen aika antaa heille aivan erityisiä mahdollisuuksia tuon vapauden ilmaisemiseen. Siitä ovat ehkä vielä löydettävissä ne eksistentiaaliset arvot, jotka jäävät piiloon arkisen työn ja muun tehokkuuden rationaalisessa paineessa. Vapaa-aika ei kuitenkaan itsestään ole tyydytyksen, ilon ja luovuuden aikaa, vaan se tarvitsee harjoitusta muodostuakseen todelliseksi vapaaksi ajaksi ja itsetoteutuksen kentäksi. Tämä on aivan oleellinen asia, kun puhutaan nuorista ja vapaasta ajasta.

Itsetoteutus on dynaaminen prosessi, jonka avulla ihmisen on sekä mahdollista parantaa suhdettaan tietoon, erilaisiin tapoihin ja totumuksiin että syventää tietoisuutta omasta itsestä ja toisista ihmisistä.

Vapaa aika tällä tavoin ymmärrettynä ei ole egoismia, vaan se on inhimillisen arvokkuuden ja ihmisen persoonallisen arvon ilmausta. Oma kehittyminen lisää autonomiaa, kykyä tehdä päätöksiä ja vapaan ajan yhteydessä se tarkoittaa kokemuksien ja koko elämän laadun parantumista. Ihminen ymmärtää vähitellen myös sen, että hänen kykynsä olla vapaan aikansa kokemuksissa onnellinen on riippuvainen hänestä itsestään. Toisin sanoen vapaa aika on tavoite itsessään, se on elämäntäyteinen kokemus, ei vain keino saavuttaa jotakin muuta. Vapaalla ajalla ei silloin ole taloudellisia eikä hyötytavoitteita.

Vapaa aika on itsetoteutuksen lisäksi myös jokaisen ihmisen sekä persoonallinen että sosiaalinen oikeus riippumatta rodusta, uskonnosta, asemasta, tuloista tai muusta. Se on jokaisen kansalaisen lakisääteinen ja monien julistusten tukema ihmisoikeus, jota on puolustettava.

Elämänlaatu vapaan ajan kolmantena ulottuvuutena käsittää kaikki inhimilliset tarpeet. Hyvän yhteiskunnan pitää taata kaikille ihmisille tasavertaisesti tarpeiden tyydytys niin ravinnon, asumisen, terveyden, koulutuksen kuin vapaan ajan suhteen. Näin ei kuitenkaan aina ole, vaan ihmisten vapaalle ajalle on jäänyt vastattavaksi iso osa myös sitä aluetta, joka aikaisemmin kuului työlle. Vapaa-ajan aktiviteetteihin osallistumisella on kiinteä yhteys hyvinvointiin ja täyteen elinvoimaan. Ihmisen persoonalliset kokemukset ovat silloin keskiössä, vaikka sosiaalinen ympäristö on toki sekin tärkeä, ja vapaan ajan laatu on samalla yhteiskunnallisen tarpeiden tyydytyksen mittari.

Cuenca Cabeza jatkaa puhumalla neljästä vapaan ajan muodosta: autoteelisestä, eksoteelisestä, ”poissaolevasta” (*ausente*) ja ”vaarallisesta” (*nociva*) vapaasta ajasta.

Autoteelinen – *auto* (itse) *telos* (päämäärä) – vapaa aika on selaista todellista vapaata aikaa, jolla ei ole hyötytavoitteita. Se ja siihen liittyvät toiminnat ovat tärkeitä niiden itsensä vuoksi. Se ei edes ole määriteltävissä ensisijaisesti ajaksi, vaan se on persoonallinen asenne, mielentila, tapa olla ja havaita. Perustaksi autoteeliselle vapaalle ajalle tarvitaan todellinen, ihmisen sisäiseen oikeuteen perustuva vapaus valita.

Eksoteelinen vapaa aika taas on aikaa, joka ei ole tärkeää itsessään. Se on vain väline saavuttaa jotakin muuta kuten terveyttä, kou-

lutusta, kuntoutumista ja niin edelleen. Sen ulottuvuuksista tuottavuus liittyy työhön ja liiketoimintaan, kasvatuksellinen puolestaan sekä yksilölliseen että yhteisölliseen koulutukseen. Kolmas ulottuvuus on terapeutin, ja se tähtää terveyteen, menetettyjen kykyjen ja voimien palauttamiseen tai tautien ennaltaehkäisyyn.

”*Poissaolon*” vapaa aika taas on itsetoteutuksen vastakohta. Se on jonkinlaista kaikesta poissaolemisen kokemusta. Se on aikaa, jota ihminen pelkää. Se on tylsää, ihmisellä ei ole mitään tekemistä. Aika ei ehkä ole sosiaaliselta kannalta negatiivista, mutta yksilölliseltä kannalta se on sitä mitä suurimmassa määrin.

”*Vaarallinen*” vapaa aika on puolestaan aikaa, jonka seuraamukset ovat ihmiselle vahingollisia ja negatiivisia persoonalliselta tai/ja sosiaaliselta kannalta (esim. huumeiden ja alkoholinkäytön pilaama terveys tai ajautuminen rikoksiin).

Itsetoteutuksen vapaa aika

Tässä artikkelissa kiinnitytään autoteeliseen, itsetoteutuksen, vapaa-aikaan. Se on kaikkein todellisinta ja täyteläisintä vapaata aikaa, ja sillä on viisi toiminnallista ulottuvuutta seuraavasti:

1. Virkistävä ulottuvuus, jolla on yhteys leikkiin sen laajassa merkityksessä. Vapaan ajan transsendenttinen ulottuvuus ei ole silloin kovin syvä, mutta kyseinen aika liittyy kaikkeen siihen, mikä ihmisiä virkistää heidän erilaisissa elämänvaiheissaan: leikit, harrastukset, urheilu – jopa huvipuistot kuuluvat tähän.
2. Luova ulottuvuus, jossa kyse on kulttuurin luomisesta ja kehittamisestä. Perinteisesti ulottuvuus liittyy musiikkiin, teatteriin, kuvataiteisiin, kirjallisuuteen ja folkloreen. Se tarjoaa ihmisille suoran suhteen kulttuuriin sekä esteettisessä että eettisessä merkityksessä.
3. Ympäristöllis-ekologinen ulottuvuus liittyy toisaalta ihmisen fyysiseen, kulttuuriseen ja sosiaaliseen ympäristöön sekä persoonallisella että yhteisöllisellä tasolla ja toisaalta luonnon kohtaamiseen. Se ilmenee monina tapoina, kuten luonnon-

ympäristön hoitona, se liittyy viihtymiseen ulkoilmassa, turismiin ja niin edelleen. Retkeily luonnonpuistoissa ja urheilu raikkaassa ilmassa ovat osa tätä ulottuvuutta.

4. Juhlan ulottuvuus on erityislaatuinen vapaan ajan ilmentymä. Se yhdistää ihmiset yhteisyydessä ja on vastakohta arkielämälle, rutiineille ja rationaalisille organisoitumisille.
5. Solidaarisuuden ulottuvuudella on altruistinen sävy. Halutaan auttaa toisia ihmisiä ja saadaan siitä myös itse tukea omalle persoonalliselle kasvulle. Muun muassa vapaaehtoistyö on ilmausta tästä ulottuvuudesta. Myös vapaaehtoistyöhön ryhdytään vapaan valinnan seurauksena. Se on luonteeltaan humaania ja herkkää ja edustaa syvää transsendentaalista yhteisöllisyyttä.

Edelliset ulottuvuudet ovat yhteydessä ihmisen sekä persoonalliseen että yhteisölliseen, sosiaaliseen kehitykseen. Ne ovat sosiaalinen ilmiö silloin, kun yksilölliset kokemukset jaetaan yhdessä koko yhteisön, sen kaikkien jäsenten kanssa.

Kasvu vapaaseen aikaan – vapaan ajan pedagogiikasta

Vapaa-ajan ja vapaan ajan pedagogiikka ovat nekin luonnollisesti varsin monimuotoisia käsitteitä, onhan jo puhe toisaalta vapaa-ajasta ja toisaalta vapaasta ajasta varsin hämmentävää. Joka tapauksessa kyse on sellaisesta pedagogisesta kokonaisuudesta, joka muodostuu vapaa-aikaan liittyvistä asenteista, tiedoista, tavoista, käyttäytymisestä ja arvoista. Se on oleellinen osa jatkuvaa, elinikäistä kasvatusta ja oppimista, ja sillä on tärkeä funktio inhimillisen potentiaalnin kehityksessä, hyvinvoinnissa ja ihmisen elämän laadussa. Kyseessä on jokaisen ihmisen oma, persoonallinen prosessi. (Cuenca Cabeza 2004.)

Kuten todettiin, historian kuluessa vapaa-ajan määrittelyt ovat vaihdelleet, ja ne muuttuvat yhä laajemmiksi sitä mukaa, kun siirrytään vapaa-ajan asemasta puhumaan vapaasta ajasta yhtenä ihmisen elämän olennaisimmista elementeistä. Tosin vieläkin määrittelyjä on

monia. Lienee niin, että ne, jotka puhuvat mieluummin vapaa-ajasta hahmottavat myös vapaa-ajan pedagogiikan lähinnä sen opettamiseksi, miten vapaa-aikaa vietetään ja mitä mahdollisuuksia sillä on. Usein käsite liitetään lähinnä nuoriin ja nuorten instituutioihin ja organisaatioihin, esimerkiksi partiolaisten, nuorten kesäleirien, erilaisten yhdistysten ja klubien yhteyteen. Suunnitellaan aktiviteetteja niitä varten. Usein toiset, johtajat, työntekijät ja muut, suunnittelevat ohjelmat kuulematta juurikaan nuoria itseään.

Vapaan ajan pedagogiikan laaja ymmärtäminen sitä vastoin tavoittelee ihmisen, persoonan, koko elämänlaadun parantamista. Arvojen ja asenteiden kehittyminen on silloin keskiössä. ”Opetuksesta ja harjoituksesta” siirrytään korostamaan ihmisen persoonallisten prosessien merkitystä. Painotetaan kokemuksia ja niiden reflektointia. Tuetaan itsetuntemuksen kasvua, joka mahdollistaa arvojen kohtaamisen ja tavoittelee sekä persoonallista että sosiaalista kypsymistä. Tällöin tukeminen tarkoittaa sosiaalipedagogiikkaa ja nuorten parissa tehtävän vapaa-ajan tukemisen kohdalla erityisesti sen suuntautumisvaihtoehtoa, sosiokulttuurista innostamista.

Vapaan ajan pedagogiikan tulee tavoittaa monta ryhmää ja kattaa monia aloja. Vapaa-aikaansa elävät ihmiset ja vapaa-ajan ammattilaiset ovat ryhmistä tärkeimmät. Vapaan ajan kasvatuksen painopistealueet ovat puolestaan *persoonallinen, yhteisöllinen ja ammatillinen kasvatus*. Ensimmäisen tavoite on tukea kasvua vapaaksi ja riippumattomaksi ihmiseksi, persoonaksi. Siihen kuuluu solidaarisuus toisia ihmisiä kohtaan. Yhteisöllisen kasvun tukeminen taas tarkoittaa yhteisöä kuten kerhoa, luokkaa, yhdistystä, kaupunginosaa tai kylää. Siinä ei unohdeta yksilöä, mutta panostetaan yhteisöllisiin asenteisiin ja tapoihin. Usein toiminta on urheilullista tai kulttuurista ja liittyy juuri nuoriin, kolmanteen ikäkauteen, työväestöön, naisiin tai johonkin muuhun määriteltyyn ryhmään. Pyritään myös kylän tai kaupunginosan hengen herkistämiseen osallistuvaksi ja ihmisten kasvua ja kylän kehittymistä tukevaksi. Vapaa-ajan ammattilaisten koulutuksen taas pitäisi perustua sekä persoonallisen että yhteisöllisen vapaan ajan merkityksen ymmärtämiseen ja muutoinkin vapaa-ajan diskurssin käsitteelliseen ja laajaan teoreettiseen haltuunottoon.

Teknisten taitojen ja humanististen teemojen integraation tulisi olla vapaa-ajan ammatillisen koulutuksen punaisena lankana. Vapaa-aika ja sen kokeminen on aina persoonallista, ja siksi koulutukseen ei voi olla standardoitujen tuotteiden tuottamista ja tiettyjen keinojen ja menetelmien opettelemista. Toki tuotetaan myös tietoa, mutta sitä reflektoidaan koko ajan tavoitteiden kanssa ja kautta. Lisäksi vapaan ajan koulutuksen tulisi ulottua myös moniin muihin ammatteihin kuin varsinaisiin vapaa-ajan työntekijöihin. Esimerkiksi arkkitehtien, sosiologien, psykologien, opettajien ja lääkärien työssä on yhä enemmän ihmisten vapaa-ajan tuntemista vaativia sisältöjä ja tavoitteita.

Vapaa-ajan kasvatusta ja koulutusta on toki ollut monissa maissa jo pitkään, ja siinä on löydettävissä kolme erilaista toteutusmallia. Ensimmäinen on niin sanottu pedagogis-sosiaalinen eli traditionaalinen malli, toinen on amerikkalainen virkistykseen liittyvä malli ja viimeisin puolestaan niin sanottu kulutusmalli. Ensimmäinen malleista on ollut keskieuropalaisen vapaa-ajan kasvatuksen perusmalli, esimerkiksi saksalainen *Freizeitpädagogik* perustuu sille. Mallin mukaisesti on lähinnä keskitytty opettamaan, miten ihminen voi viettää vapaa-aikaansa. Sisällöt ovat vaihdelleet.

Amerikkalainen malli syntyi erityisesti luontokasvatuksen, varsinkin luonnonpuistojen, tarpeisiin. Siitä se levisi terveellisen ja terapeuttisen vapaa-ajan piiriin. Kolmas eli taloudellinen kulutusmalli alkoi kehittyä 70-luvulla. Vapaa-aika alettiin nähdä markkinatuotteena. Syntyi kaikki koulutusasteet kattavaa koulutusta ja hyvin monia erikoisaloja. Nykyisin edellisiä malleja on alettu tietoisesti yhdistää ja rikastuttaa uusien vapaa-ajan määritysten valossa. (Ks. Trilla 1997; 2004; Puig & Trilla 2000; Puertas 2007; Waichman 2002; Gillet 1995; 2006; Cuenca Cabeza 2000; 2004; Kurki 2008.)

Toisin sanoen ja kerraten

Silloin, kun ihmisen vapaa aika on todella vapaata, se on tavoite itsessään eikä vain väline johonkin muuhun pääsemiseksi. Se on aivan omanlaatuisensa inhimillinen kokemus, joka heijastaa ihmisen

persoonallista, yksilöllistä tyydytystä. Sen lisäksi vapaa aika voi palvella myös muita tavoitteita kuten koulutusta, terveyttä, kuntoutusta ja niin edelleen. Silloin sillä on usein myös yhteisöllisiä, sosiaalisia tavoitteita. Sekä vapaa aika tavoitteena itsessään että muiden päämäärien saavuttamisen välineenä ovat molemmat positiivisia asioita, mutta vapaa aika voi olla ihmiselle myös negatiivinen kokemus. Se voi olla tyhjää, pitkästyttävää, suorastaan kauhistuttavaa. Tämän persoonallisen kokemuksen lisäksi vapaalla ajalla voi olla myös negatiivisia sosiaalisia seuraamuksia esimerkiksi päihteiden käytön takia. Toisin sanoen vapaalla ajalla on aina sekä persoonalliset että sosiaaliset, myönteiset ja kielteiset ulottuvuutensa. Vapaan ajan (vapaa-ajan) sosiaalipedagogiikan tehtävänä on tukea ihmisiä ja aivan erityisesti nuoria vapaan ajan myönteisten sisältöjen löytämisessä. (Ks. myös Llull Peñalba 2001, 19–31; Ventosa 2006, 26–30.)

Lähteet

- Ander-Egg, E. 1979.* La animación y los animadores. Madrid: Narcea.
- Ander-Egg, E. 1992.* Desarrollo y política cultural. Buenos Aires: Ediciones CICCUS.
- Ander-Egg, E. 1997.* Metodología y practica de la Animación Sociocultural. Buenos Aires: Lumen.
- Barco, M. J. & Fuentes, P. 1993.* El animador solidario y comprometido. Madrid: Editorial CCS.
- Bernal Guerrero, A. 1994.* Pedagogía de la persona. Madrid: Editorial Escuela Española.
- Cuenca Cabeza, M. 2000.* Ocio humanista. Bilbao: Universidad de Deusto.
- Cuenca Cabeza, M. 2004.* Pedagogía del ocio. Bilbao: Universidad de Deusto.
- Dumazedier, J. 1962.* Vers une civilisation du loisier? France: Éditions du Seuil.
- Dumazedier, J. 1963.* Contenu cultural du loisir ouvrier dans six villes d'Europe. Revue Francaise de Sociologie vol. 4 (1), 12–21.
- Dumazedier, J. 1974.* Sociologie empirique de loisir. Paris: Seuil.
- Gillet, J-C. 1995.* Animation et animateurs. Paris: L'Harmattan.

- Gillet, J-C. 2006.* La perspectiva socioeducativa de la animación sociocultural. Coloqui de Animación Sociocultural. Brasil: Instituto Estudios Especiales Pontificia Universidad Católica de San Pablo, 23–42. Saatavana: http://www.revistas.ufg.br/index.php/feft/printer_Friendly/125/1492. Haettu 2.5.2008.
- Gondonneau, J. 2002.* Hommage à Joffre Dumazedier. Itinéraire d'un humaniste. *Peuple & Culture*, numéro 27, 3–8.
- Hautamäki, A. 1996.* Individualismi on humanismia. Teoksessa Hautamäki, A., Lagerspetz, E., Sihvola, J., Siltala, J. & Tarkki, J. Yksilö modernin murroksessa. Helsinki: Gaudeamus, 13–44.
- Kurki, L. 2000.* Sosiokulttuurinen innostaminen. Tampere: Vastapaino.
- Kurki, L. 2007.* Nuorisokasvatus sosiokulttuurisen innostamisen kehityksessä. Teoksessa Nivala, E. ja Saastamoinen, M. (toim.) Nuorisokasvatuksen teoria – perusteita ja puheenvuoroja. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 73, 201–228.
- Kurki, L. 2008.* Innostava matkailu – sosiokulttuurinen innostaminen ja vapaa aika. Helsinki: FinnLectura.
- Llull Peñalba, J. 2001.* Teoría y práctica de la educación en el tiempo libre. Madrid: Editorial CCS.
- Pronovost, G. 2003.* Hommage à monsieur Joffre Dumazedier. Forum Quebecois du Loisir. Montreal: Conseil Québécois du Loisir.
- Puertas, X. 2007.* Gestión de ocio en el ámbito turístico. Madrid: Editorial Síntesis.
- Puig, T. 1997.* Gestionemos la cultura de la ciudad con los ciudadanos. Teoksessa Trilla, J. (coord.) Animación sociocultural. Barcelona: Ariel Educación, 305–321.
- Puig, J. M. & Trilla, J. 2000.* Pedagogía del ocio. Barcelona: Laertes.
- Sue, R. 2003.* In memoriam Joffre Dumazedier (1915–2002) *Revue française de sociologie*, vol. 44 (1), 139–142.
- Sue, R. 2007.* L'important c'est de participer. *Transversales Sciences & culture*. Saatavana: http://grit-transversales.org/article.php3?id_article=173&var_recherche=sue+r.
- Trilla, J. (coord.) 1997.* Animación sociocultural. Barcelona: Ariel.
- Trilla J. 2004.* El universo de la educación social. Teoksessa Romans, M., Petrus, A. & Trilla, J. (coord.) De profesión: educador(a) social. Barcelona: Paidós, 15–58.

Unigarro, M. S.J. 1986. Personalismo y concientización. Bogotá: Indo-American Press.

Waichman, P. 2002. Tiempo libre y recreación. Buenos Aires: Ediciones PW.

Ventosa, V. 1993. Fuentes de la animación sociocultural en Europa. Madrid: Editorial Popular.

Ventosa, V. 2006. Manual del monitor de tiempo libre. (Primera edición 1998). Madrid: CCS.